

redakcja naukowa:
Monika Florczak-Wątor
Andrzej Grabowski

ARGUMENTY I ROZUMOWANIA PRAWNICZE W KONSTYTUCYJNYM PAŃSTWIE PRAWA

KOMENTARZ

Michał Araszkiewicz · Marcin Biskupski · Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor · Filip Gołba · Andrzej Grabowski
Justyna Holoher · Dominika Kowalska · Jakub Kret
Marcin Krzemiński · Zuzanna Krzykańska · Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz · Rafał Michalczak · Magdalena Michalska
Maciej Pach · Oskar Pogorzelski · Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

Argumenty i rozumowania prawnicze
w konstytucyjnym państwie prawa
Komentarz

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

SERIA POD REDAKCJĄ
TOMASZA GIZBERT-STUDNICKIEGO
I PIOTRA TULEI

REDAKCJA NAUKOWA:
MONIKA FLORCZAK-WĄTOR • ANDRZEJ GRABOWSKI

Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa Komentarz

---

Michał Araszkiewicz • Marcin Biskupski • Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor • Filip Gołba • Andrzej Grabowski
Justyna Holocher • Dominika Kowalska • Jakub Kret
Marcin Krzemiński • Zuzanna Krzykalska • Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz • Rafał Michalczak • Magdalena Michalska
Maciej Pach • Oskar Pogorzelski • Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

Kraków 2021

© Copyright by Monika Florczak-Wątor & Andrzej Grabowski , Kraków 2021

Recenzent

prof. zw. dr hab. Tomasz Gizbert-Studnicki

Redakcja

Ewa Dąbrowska

Projekt okładki

dr hab. Grzegorz Kuca, prof. UJ

ISBN 978-83-8138-336-3 [druk]

ISBN 978-83-8138-337-0 [online, pdf]

<https://doi.org/10.12797/9788381383370>

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2015/17/B/HS5/00457

Stan prawny: 1 lipca 2020 r.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

Przedmowa (<i>M. Florczak-Wątor, A. Grabowski</i>)	9
Wykaz skrótów	11
Wprowadzenie (<i>A. Grabowski</i>).....	23
Teoria konstytucyjnego państwa prawa a topiczny model argumentacji prawniczej (<i>J. Holocher</i>)	30
Aksjologia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (<i>M. Florczak-Wątor</i>).....	61
Rozumowania prawnicze i schematy argumentacyjne w sądowym stosowaniu prawa (<i>M. Araszkiewicz</i>)	90
KOMENTARZ do argumentów i toposów prawniczych (<i>M. Araszkiewicz, M. Biskupski, A. Dębowska, M. Florczak-Wątor, F. Gołba, A. Grabowski, J. Holocher, D. Kowalska, J. Kret, M. Krzemiński, Z. Krzykalska, B. Krzyżewska, M. Latacz, R. Michalczak, M. Michalska, M. Pach, O. Pogorzelski, K. Ptak</i>).....	157
Wstęp (<i>A. Grabowski</i>)	159
1. <i>Ius est ars boni et aequi</i>	168
2. Zasada dobra wspólnego.....	183
3. Zasada demokratycznego państwa prawnego	196
4. Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa	224
5. Zasada ochrony praw słusznie nabytych.....	239
6. Zasada pewności prawa.....	249
7. <i>Lex non obligat nisi promulgata</i>	263
8. <i>Lex retro non agit</i>	274

9. <i>Ignorantia iuris nocet</i>	286
10. <i>Clara non sunt interpretanda</i>	301
11. Argument ze sprawiedliwości społecznej	316
12. Argument ze zmian społecznych	327
13. Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi	342
14. Argument z odwołania się do wartości pozaprawnych	363
15. Zasada słuszności	381
16. <i>Summum ius summa iniuria</i>	396
17. <i>Ex iniuria non oritur ius</i>	408
18. <i>Lex iniustissima non est lex</i>	417
19. Prawo nie powinno ustępować przed naruszeniem prawa	439
20. Założenie racjonalnego prawodawcy	453
21. Nakaz respektowania dyrektyw techniki prawodawczej w procesie interpretacji	467
22. Nakaz uwzględniania definicji legalnych	480
23. Nakaz określoności przepisów prawa	491
24. Argument z typu przepisów prawa	500
25. Zakazy wykładni synonimicznej i homonimicznej	510
26. <i>Lege non distinguente nec nostrum est distinguere</i>	527
27. Argument z języka powszechnego	534
28. Nakaz stosowania reguł syntaktycznych języka ogólnego (powszechnego)	547
29. Zakaz wykładni <i>per non est</i>	556
30. Argument <i>a rubrica</i>	564
31. Argument systemowy	576
32. Argument z unikania sprzeczności	588
33. Dyrektywa wykładni holistycznej	596
34. Argument z woli historycznego prawodawcy	612
35. Argument z <i>ratio legis</i>	623
36. Argument teleologiczny (celowościowy)	635
37. Wnioskowanie z celu na środki	650
38. Argument z natury rzeczy	661

39. <i>Impossibilium nulla obligatio</i>	675
40. Argument <i>ad absurdum</i>	688
41. Nakaz respektowania zasady derogacji wyraźnej	700
42. <i>Lex superior derogat legi inferiori</i>	707
43. <i>Lex specialis derogat legi generali</i>	719
44. <i>Lex posterior derogat legi priori</i>	726
45. <i>Lex posterior generalis non derogat legi priori speciali</i>	740
46. Zasada legalizmu	751
47. Zakaz wykładni prawotwórczej	765
48. Zakaz wykładni rozszerzającej/zwężającej	778
49. <i>Exceptiones non sunt extendendae</i>	787
50. Argument <i>a contrario</i>	796
51. Nakaz pierwszeństwa wykładni językowej	804
52. Argument <i>ab exemplo</i>	826
53. Argument z poglądu dominującego	840
54. Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją	849
55. Domniemanie konstytucyjności ustawy	861
56. Argument ze spójności	878
57. Nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa	895
58. Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym	910
59. Nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego	922
60. Argument prawnoporównawczy	934
61. Zasada podziału władzy	951
62. Zasada godności człowieka jako źródła wolności i praw	967
63. Zasada proporcjonalności	986
64. Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw	1001
65. Zakaz nadmiernej ingerencji w sferę praw człowieka	1013
66. Argument <i>a fortiori</i>	1028
67. Zasada równości	1038
68. Argument z analogii	1052
69. <i>Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio</i>	1072

70. Zakaz wykładni prowadzącej do luk	1080
71. <i>Nullum crimen, nulla poena sine lege</i>	1094
72. <i>Cogitationis poenam nemo patitur</i>	1113
73. Domniemanie niewinności.....	1120
74. <i>In dubio pro reo</i>	1133
75. Domniemanie i ochrona dobrej wiary.....	1147
76. Sama możliwość wątpliwości nie powinna mieć rozstrzygającego znaczenia ...	1163
77. <i>Ei incumbit probatio qui dicit, non ei qui negat</i>	1178
78. Argument z faktów notoryjnych	1191
79. <i>Audiat et altera pars</i>	1199
80. <i>Nemo (est) iudex in causa sua</i>	1214
81. <i>Iura novit curia</i>	1234
82. Zasada powagi rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	1247
83. <i>Ius publicum privatorum pactis mutari non potest</i>	1261
84. <i>Ne eat iudex ultra petita partium</i>	1270
85. Zakaz <i>reformationis in peius</i>	1283
86. <i>Pacta sunt servanda</i>	1293
87. <i>Rebus sic stantibus</i>	1308
88. Zakaz nadużycia prawa.....	1324
89. <i>Nulla iniuria est, quae in volentem fiat</i>	1342
90. <i>Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet</i>	1356
91. <i>Nullum tributum sine lege</i>	1364
 Dekalog dobrego argumentatora (<i>M. Atienza</i>)	 1373
Autorzy	1377
Contents	1381
Summary (<i>F. Gołba</i>).....	1385

68. Argument z analogii

[1. FORMUŁY ALTERNATYWNE I POKREWNE] Argument *per analogiam*; Argument *a simili*; *Analogia legis*; *Analogia iuris*; Argument z podobieństwa.

[2. ISTOTA] Argument z analogii opiera się na wskazaniu podobieństw między dwoma obiektami w celu uzasadnienia istnienia dalszych, początkowo nieodnalezionych podobieństw (por. np. Raz 1979: 201n; ILey: 317n; OLR: 320n; NR: 371n). Warto zauważyć, że tak scharakteryzowany sposób rozumowania jest fundamentalny nie tylko dla wnioskowań prawniczych, lecz także dla zdecydowanej większości wnioskowań przeprowadzanych przez ludzi oraz przez niektóre, cechujące się wyższą inteligencją, zwierzęta (Holyoak, Thagard 1995; Truppa i in. 2011). Opisuując schemat rozumowania z analogii ściślej, można potraktować go jako składającą się z kilku kroków inferencję, pozwalającą na wyciągnięcie na podstawie stwierdzonych podobieństw pewnych obiektów wniosku, że zachodzi między nimi kolejny rys podobieństwa (Suchoń 2008: 62). W dyskursie praktycznym argument z analogii pozwala na uzasadnienie podjęcia danej decyzji w sytuacji pod istotnymi względami podobnej do innej, w której podjęto taką samą lub podobną decyzję (ten rodzaj analogii określa się również jako analogię *a priori*, zob. Suchoń 2008: 66; Szymanek 2008: 182n). W praktycznym dyskursie normatywnym podstawą dla stosowania analogii jest maksyma sprawiedliwości formalnej, zgodnie z którą podobne przypadki trzeba oceniać – i rozstrzygać – podobnie (Perelman 1959: 30–58; LPNR: 37). Omawiana inferencja może być zrekonstruowana jako składająca się z trzech odrębnych i mających różny status metodologiczny kroków. Pierwszy to abdukcja pozwalająca zidentyfikować zbiór relewantnych cech Z_i , drugim indukcja prowadząca do identyfikacji klasy obiektów K_i posiadających te relewantne cechy, trzecim zaś dedukcja: obiekt O_i należy do klasy K_i , a więc musi posiadać właściwość W_i , gdyż wszystkie obiekty należące do tej klasy posiadają cechę W_i (Canale, Tuzet 2009: 500; por. Walton 2014). Terminy „argument *per analogiam*”, „argument z podobieństwa” oraz „argument *a simili*” powinno się zasadniczo traktować jako synonimy formuły podstawowej, gdyż stosowane są one na oznaczenie wszelkich typów argumentów opartych na analogii (por. Barszcz 2015: 37–47).

Zarówno *analogia legis* (analogia z ustawy), jak i *analogia iuris* (analogia z prawa) dzielają wskazaną powyżej ogólną charakterystykę, będąc przykładami stosowania rozumowania z podobieństwa w prawniczym dyskursie normatywnym. Warto zwrócić uwagę, że terminy te są używane zarówno jako nazwy metod wnioskowania (pragmatycznie), jak i jako nazwy wyników wnioskowania przeprowadzonego w oparciu o te metody (apragmatycznie). Analogia z ustawy polega na zastosowaniu norm ustawowych do sytuacji nieobjętej ani centralnym, ani peryferyjnym znaczeniem pojęć użytych w danej ustawie, lecz przypomina w pewnym relewantnym zakresie sytuację ustawą uregulowaną. W tym przypadku doszukuje się podobieństwa danej sprawy do spraw, których rozstrzygnięcie można wywieść i uzasadnić na podstawie istniejących przepisów prawa pozytywnego (Nowacki 1966: 16n; Damele 2014: 243). Wymaga się, aby stwierdzony brak regulacji mógł być w zobiektywizowany sposób uznany za nieracjonalny, a zatem aby uzasadnione było stwierdzenie o istnieniu luki rzeczywistej w prawie ($\rightarrow 70$). Analogia z prawa to nieco bardziej skomplikowany przypadek; doszukuje się tu podobieństwa nie do poszczególnych spraw, lecz do rozstrzygnięć opartych na pewnych ogólnych zasadach prawa. Rozumowanie oparte na analogii *iuris* wymaga w pierwszym kroku zrekonstruowania pewnej zasady prawa, przede wszystkim na podstawie norm, których obowiązywanie zostało już ustalone. Kolejny krok to stwierdzenie, że sprawa, której rozstrzygnięcie jest poszukiwane, nie może być rozwiązana w oparciu o żadną ze zidentyfikowanych wcześniej norm prawnych ani o argument *per analogiam legis*. Krok trzeci to wyprowadzenie wniosku, że sprawę tę można rozstrzygnąć przy wykorzystaniu zasady prawa zrekonstruowanej na bazie istniejących w systemie norm (Zoll 1946: 68–69; OLR: 322). *Analogia iuris* bywa interpretowana również szerzej, w związku z poszukiwaniem rozstrzygnięcia nieunormowanego wyraźnie przypadku poprzez odwołanie do wcześniejszych decyzji stosowania prawa, zwyczajów, porządków preferencji konsekwentnie wyrażanych przez ustawodawcę lub wręcz do „ducha prawa” (Wojciechowski 2012: 444).

Analogię *legis* i analogię *iuris* należy zaklasyfikować jako przypadki tzw. analogii *extra legem*, ponieważ przesłankę ich stosowania stanowi stwierdzenie, że pewna sytuacja nie jest unormowana (Nowacki 1966: 9). W dyskursie prawnym rozumowania oparte na analogii są jednak używane także w innych kontekstach, np. w związku z poszukiwaniem odpowiedniej interpretacji przepisów normujących podobne zagadnienia, ustalaniem relacji zakresu hipotez norm dotyczących podobnych przypadków lub podejmowaniem decyzji kwalifikacyjnej danego przypadku jako spełniającego hipotezę normy dlatego, że pewna decyzja została już wcześniej podjęta w odniesieniu do podobnego przypadku (por. pojęcie analogii *intra legem*: Nowacki 1966: 45n; analogia jako ogólna struktura stosowania prawa: Nowacki 1966: 62n; Araszkiewicz 2021: 122n).

Od posługiwania się argumentami opartymi na analogii trzeba odróżnić instytucję tzw. odpowiedniego stosowania przepisów. W tym przypadku chodzi o nakaz stosowania norm wyprowadzonych z pewnej grupy przepisów odnoszących się wprost do innej kategorii stanów faktycznych, co może wiązać się z koniecznością powstrzymania się od stosowania niektórych spośród tych norm lub dokonania ich interpretacji odmiennej niż wyjściowa. Nie mamy w tym przypadku do czynienia z kwestią braku unormowania, lecz z sytuacją posłużenia się przez ustawodawcę techniką legislacyjną odpowiedniego stosowania przepisów (por. ZTPOp: 320–321).

Zbliżone do argumentów z analogii są argumenty *a fortiori* (→66), gdyż element ich struktury stanowi stwierdzenie podobieństwa między porównywanymi przypadkami, chociaż ich charakterystycznym rysem jest możliwość dokonania porównania natężenia występowania pewnej cechy. Argumenty *a fortiori* mogą być uznane za podtyp argumentów z analogii w szerokim znaczeniu, ale przyjęło się klasyfikować je jako osobną kategorię.

[3. UZASADNIENIE] Argument z analogii to topos argumentacyjny stosowany uniwersalnie we wszelkich dziedzinach dyskursu teoretycznego i praktycznego, a zatem również na gruncie nauk prawnych. Nie został on wyrażony wprost w przepisach prawa polskiego, co pozwala uznać go za topos prawniczy o szerokim spektrum zastosowania. Dostrzec jednak należy, że w niektórych systemach prawnych nakaz stosowania analogii wynika z norm prawa obowiązującego (por. pkt 4).

Podstawowym sposobem uzasadnienia aksjologicznego stosowania omawianego toposu będzie odwołanie się do zasady sprawiedliwości formalnej, zgodnie z którą podobne sytuacje powinny być traktowane podobnie (NR: 37; OLR: 321), a także do zasady spójności i konsekwencji ocen aksjologicznych prawodawcy (PPPiP: 69).

Dwie podstawowe wartości leżące u podstaw tego uzasadnienia to formalnie pojmowana koherencja systemu prawnego (→56) oraz sprawiedliwość materialna. W omawianym uzasadnieniu spójność systemu prawa ocenić można przez pryzmat kryterium uniwersalności, rozumianej jako używanie pojęć do oznaczenia wszystkich obiektów należących do danej klasy, nie tylko zaś niektórych z nich (OLR: 141). Zakładając, że prawodawca posługuje się pojęciami zgodnie z tym postulatem, da się łatwo dostrzec, że rozumowanie analogiczne staje się najbardziej podstawowym toposem argumentacyjnym – wszak opiera się ono na wykazaniu, że pewien obiekt posiada cechy pozwalające zaklasyfikować go jako element określonej klasy. Ale sama koherencja nie jest w tym ujęciu kryterium wystarczającym. Bez odwołania się do pewnych ogólnych zasad sprawiedliwości pozostaje ona formalnym wymogiem mogącym uzasadniać wiele absurdalnych konsekwencji. Podstawowa trudność związana ze stosowaniem omawianego toposu nie polega bowiem na samym

stwierdzeniu występowania podobieństwa, lecz na uzasadnieniu, że podobieństwa te mają charakter relewantny oraz że są bardziej istotne niż różnice między porównywanymi obiektami. Największą trudność stanowi uzasadnienie relewantności pewnych konkretnych cech dla omawianej sprawy. System prawa, w którym przez „osoby fizyczne” rozumie się konsekwentnie wyłącznie niebieskookich ludzi, może być uznany pod tym względem za spójny, ale nie jest systemem realizującym chociażby najbardziej podstawowe zasady sprawiedliwości. Dlatego też – choć pobieżna analiza mogłaby sugerować, że najistotniejsza wartość uzasadniająca argumentację z podobieństwa to formalnie pojmowana koherencja systemu (→30) – warto zdać sobie sprawę, że rozumowanie analogiczne nieodwołujące się, chociażby milcząco, do materialnie pojmowanych zasad sprawiedliwości (a w szczególności do zasady równości (→67)) mogłoby prowadzić do decyzji nieakceptowalnych w konstytucyjnym państwie prawa. W konsekwencji o zasadności stosowania argumentów opartych na analogii ostatecznie przesądza koherencja aksjologiczna systemu prawa, pojmowana jako dążenie do optymalnej realizacji wszystkich prawnie istotnych wartości (→30), jakkolwiek nie w każdym przypadku możliwe i zasadne jest powołanie się bezpośrednio na tę abstrakcyjną ideę. Racji za ustaleniem istotności podobieństw mogą dostarczyć w szczególności ogólne zasady prawa (→13), wartości określane jako „pozaprawne”, do których odsyłają klauzule generalne (→14) czy cele poszczególnych norm, szerszych regulacji bądź systemu prawa jako całości (→35–36). Powyższe nie znaczy, że analogia jako schemat rozumowania jest ostatecznie redukowalna do ważenia wartości. Rozumowania oparte na podobieństwie są raczej komplementarne do rozumowań ważeniowych, ponieważ nie sposób dokonywać ważenia zasad (wartości), nie przyjmując pewnych twierdzeń dotyczących podobieństw i różnic między rozpatrywanymi stanami rzeczy.

W literaturze pojawia się pogląd, że argumenty oparte na pojęciu podobieństwa jako takie mają co najmniej ograniczoną moc uzasadniającą, ich stosowanie jest zatem uzasadnione o tyle, o ile prowadzi do rezultatów ocenianych pozytywnie z punktu widzenia realizacji pewnych prawnie istotnych wartości (Raz 1979: 202n), a rozumowanie oparte na podobieństwie podlega częściowej redukcji do ważenia wartości (Brożek 2007: 147n). Można jednak kontrargumentować, że taka linia krytyki koncentruje się na tych aspektach rozumowań prawniczych, które zakładają pewne pojęcie podobieństwa między rozważanymi przypadkami, ponieważ bez zastosowania tego pojęcia trudno uzasadnić, dlaczego dwa przypadki uważa się za istotne z punktu widzenia danej wartości. Ponadto w praktyce stosowania prawa może istnieć konsensus co do tezy o podobieństwie przypadków przy jednoczesnej rozbieżności opinii co do tego, jakie wartości są relewantne dla rozważenia tych przypadków (szerzej zob. Araszkiewicz 2021: 128n).

Brak pozytywizacji toposu z analogii w przepisach polskiego prawa nie oznacza, że argument nie ma uzasadnienia konstytucyjnego, lecz może się ono jawić jako nieoczywiste. Źródłem owego uzasadnienia wolno poszukiwać w wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP zasadzie demokratycznego państwa prawnego, a dokładniej w stanowiących jej składniki zasadzie ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa (→4) oraz zasadzie bezpieczeństwa prawnego jednostki (szerzej zob. Tuleja 2016: 223–224). Zadaniem normodawców, na czele z legitymowanymi do tego organami państwa, jest bowiem realizacja postulatu zupełności prawa (por. PPPZiem: 219–220), czyli stanowienie prawa w zakresie gwarantującym możliwość sprawowania wymiaru sprawiedliwości, a zatem rozstrzygania relewantnych społecznie sporów prawnych. Niewywiązanie się z tego zadania oznacza istnienie w systemie prawa luki rzeczywistej, a nie tylko luki aksjologicznej; tej drugiej nie wolno wypełniać analogią, jako że – w przeciwieństwie do pierwszej – nie oznacza ona niezupełności systemu prawa, a jedynie nieobowiązywanie pożądaných norm prawnych (w przypadku luk *extra legem*) lub obowiązywanie niepożądanych norm prawnych (gdy mowa o lukach *contra legem*), względnie obowiązywanie niedostatecznie precyzyjnie zredagowanych przepisów (luki *intra legem*) (zob. ZTPOp: 108; ZWP: 150; →70). Tymczasem – jak tyleż barwnie, co trafnie spostrzegł Zygmunt Ziemiński – „życzenia nie powinny deformować obrazu rzeczywistości, a złe prawo jest prawem, równie jak dobre prawo jest prawem” (PPPZiem: 222). Z kolei luki rzeczywiste, wskazujące na niezupełność systemu prawa, mogą być wypełniane w drodze analogii (ZWP: 151–152), a nawet należałoby tego oczekiwać od podmiotów stosujących prawo oraz sprawujących wymiar sprawiedliwości – właśnie w imię dążenia do pełniejszej realizacji zasady ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa (→4) i zasady bezpieczeństwa prawnego jednostki. W konstytucyjnym państwie prawa jednostka nie powinna bowiem ponosić negatywnych konsekwencji błędów ustawodawczych, które znajdują wyraz w istnieniu luk rzeczywistych. Podkreślenia wymaga wszakże, iż likwidowanie luk rzeczywistych przez organy stosujące prawo nie zawsze jest dozwolone (→70).

Przed wszystkim niedopuszczalne jest domniemywanie władczych kompetencji (także poprzez ich rekonstruowanie za pomocą analogii) organów władzy publicznej (ZWP: 227). Tego rodzaju operację intelektualną dyskwalifikuje zarówno art. 2 Konstytucji RP, jak i jej art. 7, wyrażający zasadę legalizmu i praworządności (→46); wielokrotnie orzekał o tym TK (zob. np. Tuleja 2016: 305). Konstytucyjnie wykluczone jest również stosowanie analogii na niekorzyść oskarżonego w prawie karnym – zakaz ten znajduje uzasadnienie w zasadzie *nullum crimen sine lege* (→71), wyrażonej w art. 42 ust. 1 Konstytucji, oraz w domniemaniu niewinności (→73), wyrażonym w ust. 3 tegoż artykułu. Niedopuszczalne jest też wnioskowanie

per analogiam na niekorzyść podatnika w prawie podatkowym – to zakaz ugruntowany w art. 84 i 217 Konstytucji, wprowadzających zasadę *nullum tributum sine lege* (→91) – i na niekorzyść ubezpieczonego w prawie ubezpieczeń społecznych. Znacznie większego pola do operowania analogią dostarcza prawo cywilne, choć i tę tezę judykatura niejednokrotnie niuansowała w zależności od dziedziny tej gałęzi prawa (zob. ZWP: 224–227, 233–237). Nie ma natomiast przeciwwskazań dla odwoływania się do analogii w przypadku wykładni przepisów przyznających jednostce prawa lub wolności (ZWP: 227, 236). Powyższe zasady odwoływania się do wnioskowania z analogii, znane teorii prawa i orzecznictwu sądowemu, mają pierwotne źródło w aksjologii konstytucyjnej, ukierunkowanej na optymalizację sytuacji prawnej jednostki, przy czym za punkt wyjścia konstytucyjnego uzasadnienia sięgania po analogię wolno uznać wspomniane już dwie szczegółowe zasady składające się na ogólną zasadę państwa prawa. Jednocześnie należy zauważyć, że – i stąd teza o nieoczywistym charakterze wskazanego uzasadnienia – powierzenie sędziom władzy wyrokowania w przypadku wystąpienia luki rzeczywistej w prawie, a zatem pewnego legislacyjnego deficytu *prima facie*, koliduje z zasadą bezpieczeństwa prawnego jednostki. Jednak można dostrzec, że lepiej współgra z owym bezpieczeństwem możliwość merytorycznego rozstrzygnięcia sporu prawnego przez sąd niż stan, w którym relewantny spór o takim statusie miałby „zawisnąć w (normatywnej) próżni”, a to z uwagi na niewywiązanie się lub nienależyte wywiązanie się z obowiązku ukształtowania systemu prawnego o cesze zupełności. Także art. 45 Konstytucji, wyrażający prawo do sądu, wspiera przedstawione rozumowanie, zobowiązując do zapewnienia możliwości oddawania sporów prawnych pod wiążące rozstrzygnięcie niezależnych sądów. Ustawodawca powinien zagwarantować realizację tego prawa w odniesieniu do szerokiego spektrum możliwych spraw, w dostatecznym – tzn. pozwalającym zrealizować to prawo konstytucyjne – zakresie uchwalając też przepisy proceduralne służące jego realizacji.

Dalsze argumenty, wspierające operowanie analogią w dopuszczalnych – z perspektywy aksjologii konstytucyjnej – przypadkach, dadzą się wyprowadzić z art. 32 Konstytucji RP, wyrażającego zasadę równości wobec prawa (→67). Naruszałoby však obowiązek podobnego traktowania podmiotów podobnych postępowanie, które polegałoby na odstąpieniu od posłużenia się wnioskowaniem z analogii w razie zdiagnozowania luki rzeczywistej w prawie, mimo iż wśród obowiązujących przepisów prawa znajdowałyby się regulujące takie same rodzajowo czy zbliżone uprawnienia podobnej do pominiętej w przepisach kategorii podmiotów.

Warto zastanowić się nad ewentualnym normatywnym przeciwwskazaniem dla posługiwania się analogią w jakichkolwiek sytuacjach, również na korzyść je-

dnostki, wynikającym ze statuującego zasadę podziału i równowagi władzy art. 10 Konstytucji RP (→61). Domniemanie kompetencyjne w zakresie prawodawstwa niewątpliwie bowiem przysługuje władzy ustawodawczej, a nie „działającej na podstawie i w granicach prawa” władzy wykonawczej czy wymierzającej sprawiedliwość w drodze stosowania prawa władzy sądowniczej. Przytoczony przepis ustawy zasadniczej wyraża jednak zasadę, a nie regułę prawną, co oznacza nakaz optymalizacyjny; nie stanowi zaś ingerencji w istotę władzy ustawodawczej (a tylko taka ingerencja jest konstytucyjnie niedozwolona) dopuszczenie posługiwania się analogią w niektórych przypadkach – zawinionych przez samego prawodawcę. Trzeba też podkreślić, że nie dbając w wystarczającym stopniu o zupełność systemu prawnego w procesie stanowienia prawa, prawodawca musi godzić się z tym, że mankamenty stanu normatywnego mogą być sanowane przez organy władzy sądowniczej w drodze analogii. Przyjmuje się, że bierność ustawodawcy w zakresie uzupełniania braków dostrzeganych w praktyce obrotu prawnego i uzupełnianych w drodze analogii stanowi wyraz akceptacji dla posługiwania się przez organy stosujące prawo tą metodą wnioskowania. Problematiczne jest natomiast, że ustawodawca polski nie zachowuje konsekwencji, podejmując decyzje o pozytywizacji niektórych norm wywnioskowanych w drodze analogii, a zaniechując tego działania w odniesieniu do innych, często bardzo podobnych norm (w zakresie norm prawa procesowego cywilnego zob. Walasik 2013: 379–382).

[4. RODOWÓD I EWOLUCJA] Rozumowanie przez analogię stanowi jeden z fundamentalnych schematów działania umysłu (Thagard 2005: 77n), w związku z tym bardzo trudno ustalić dokładnie rodowód stosowania go w argumentacji. Można twierdzić, że najstarszy utrwalony argument z analogii znajduje się w myśli pitagorejskiej, wykorzystującej matematyczną proporcję (Iley: 318). Pozostawiając poza obrębem analizy nauki formalne, prawdopodobnie pierwszym z europejskich autorów, który przedstawił systematyzację argumentów opartych na analogii oraz przeanalizował ich strukturę, był Arystoteles. W swych pracach zidentyfikował on dwa rodzaje argumentów odpowiadających omawianemu schematowi: argument z przykładu (gr. *paradeigma/παράδειγμα*) oraz argument z podobieństwa (gr. *homoioites/ὁμοιότης*). Schemat pierwszego z nich, opisany m.in. w *Retoryce* [1402.b15], odpowiada w dużej mierze charakterystyce analogii przedstawionej w pkt 1. Arystoteleski argument z podobieństwa, przedstawiony np. w *Topikach* [108.a13], również przypomina dzisiejsze rozumienie analogii, odwołując się, jak sama nazwa sugeruje, do wyszukiwania podobieństw między rzeczami należącymi do tego samego rodzaju. Powszechność omawianego toposu sprawiła, że na przestrzeni dziejów niemal każdy z filozofów miał na jego temat coś do powiedzenia

(zob. NR: 394), dlatego dokładne omówienie ewolucji sposobu pojmowania analogii wykracza poza ramy *Komentarza*.

Szczegółowe prawnicze typy argumentacji z podobieństwa, czyli analogia *legis* i analogia *iuris*, także zdają się towarzyszyć cywilizacjom europejskiego kręgu kulturowego od ich początków. Już w tekstach Quintusa Antystiusa Labeo, rzymskiego prawnika, który zastraszony współudziałem w zabójstwie Juliusza Cezara (Smith 1849: 692), pojawia się dyskusja dotycząca stosowania analogii, gdy jakaś sytuacja nie została uregulowana wprost w tekstach prawnych. Labeo dostrzegł podobieństwo między kradzieżą własności a uszkodzeniem własności i argumentował, że skoro *impubes* (dzieci powyżej 7. roku życia) odpowiadają za zniszczenie mienia, powinny też odpowiadać za jego kradzież (Stein 1995: 1551). Nie da się jednoznacznie stwierdzić, czy przywołany kazus był pierwszym przypadkiem wykorzystania toposu podobieństwa w myśleniu prawniczym. Z pewnością można zaś przychylić się do twierdzenia, że zastosowanie argumentu z analogii w prawie jest nieco tylko młodsze niż samo prawo (por. Stein 1971). Prawo rzymskie nie wyewoluowało w kierunku utworzenia zamkniętego i kompletnego systemu, lecz rozwijało się przede wszystkim przez rozwiązywanie poszczególnych przypadków (kazuistyka), co naturalnie sprzyjało stosowaniu argumentów opartych na analogii (Litewski 2000: 125).

Dla ewolucji stosowania argumentów z analogii we współczesnym prawie cywilnym istotne znaczenie miała kwestia normatywnej regulacji posługiwania się tym typem rozumowania. Rozwinęły się w tym zakresie trzy modele. Pierwszy z nich polega na zawarciu w kodeksie cywilnym ogólnych przepisów dotyczących prowadzenia wykładni lub stosowania prawa. Przyjmuje się, że analogia stanowi jeden ze sposobów rozumowania, do których odsyłają te przepisy. Rozwiązanie takie zastosowano w kodeksach cywilnych francuskim oraz szwajcarskim. Kodyfikacje realizujące drugi model dopuszczają stosowanie analogii w sposób wyraźny; rozwiązanie takie zostało użyte np. w ABGB. Rozwiązania zaliczane do trzeciej grupy, której reprezentatywny przykład stanowi niemiecki kodeks cywilny, nie przewidują przepisów regulujących stosowanie jakichkolwiek przepisów, w tym analogii – ponieważ uznano za oczywiste, że analogia jest w szerokim zakresie dopuszczalna. Określenie przesłanek oraz skutków stosowania analogii pozostawia się zatem doktrynie oraz orzecznictwu (Radwański, Zieliński 2007: 433). Stanowisko ustawodawcy polskiego było w tym zakresie niejednolite, ale od uchylenia art. 4 kc w 1990 r. brakuje w polskim prawie cywilnym przepisu odnoszącego się do stosowania rozumowań prawniczych, w tym analogii. Dlatego też aktualnie polskie prawo cywilne realizuje w tym względzie model charakterystyczny dla regulacji niemieckiej (Radwański, Zieliński 2007: 434).

Zakres dopuszczalności stosowania analogii, przede wszystkim w tych jurysdykcjach, w których funkcjonuje ona jako topos prawniczy, a nie prawny, zależy w znacznej mierze od akceptowanej w nauce prawa i judykaturze normatywnej teorii stosowania prawa (por. przykład XIX- i XX-wiecznej niemieckiej nauki prawa: Radwański, Zieliński 2007: 433–434). Dominujące poglądy w tym zakresie podlegają ewolucji, a tym samym zmienne są w poszczególnych systemach prawnych oraz danych gałęziach prawa stanowiska dotyczące warunków stosowania analogii oraz jej skutków. Dostrzec jednak należy, że argument *a simili* akceptowany jest w zasadzie we wszystkich rozwiniętych kulturach prawnych (Summers, Taruffo 1991: 467).

[5. PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA] Argument z analogii to jedno z najstarszych i najbardziej użytecznych narzędzi argumentacji prawniczej. Nie dziwi zatem, że często pojawia się w orzecznictwie. W wyroku NSA z 2.09.2004, FSK 322/04, słusznie wskazano, że „ramy wszelkiej interpretacji, bez względu na to, jaki sposób interpretacji zastosujemy, stanowią słowa ustawy. Wychodząc poza te granice, porzucamy teren interpretacji. Analogia jest sposobem wypełniania luk w ustawie, polegającym na stosowaniu do wypadku nieprzewidzianego w przepisach prawa – bądź przepisu najbardziej zbliżonego (*analogia legis*), bądź normy wyprowadzonej z ogólnych zasad prawa (*analogia iuris*)”. Ale można natrafić także na judykaty dystansujące się od tezy o potrzebie sięgania po analogię. Dobry przykład takiego podejścia zawiera postanowienie NSA z 16.07.2013, II FSK 1775/13; zauważono w nim, że „*analogia legis* jest tzw. wnioskowaniem inferencyjnym, które nie powinno być stosowane przed dyrektywami wykładni prawa. Skoro w świetle ww. przepisów [...] i w drodze wykładni systemowej i funkcjonalnej możliwe jest zrekonstruowanie normy prawnej [...], to nie ma potrzeby sięgania po analogię z przepisów [...]. Warunkiem sięgnięcia po wnioskowanie z analogii jest stwierdzenie, że określony stan rzeczy nie został unormowany przez przepisy prawa [...], czyli występuje luka w prawie. Jednakże możliwość wywiedzenia normy prawnej z przepisów prawa [...] w drodze ich wykładni przeczy konstatacji, że dany stan rzeczy nie został objęty uregulowaniem przez ustawodawcę”.

Niekiedy wprost zauważa się w judykaturze konieczność ostrożnego korzystania z analogii. Przykład takiego stanowiska odnajdziemy w uchwale(7) NSA z 5.12.2011, I OPS 4/11: „Uznana metodą wykładni przepisów w przypadku istnienia luk w prawie jest analogia. Wymaga ona zachowania dużej ostrożności, w tym zwłaszcza uwzględniania istoty stosunku prawnego, do którego norma dotycząca innego stosunku prawnego ma być zastosowana, i upewnienia się, że wykładnia językowa zastosowaniu temu nie stoi na przeszkodzie. W pierwszej kolejności powinno się przy tym korzystać z wykładni «z ustawy» (*analogia legis*), a dopiero, jeśli to nie

wystarczy, z analogii «z prawa» (*analogia iuris*)". O ile w przytoczonym przykładzie NSA przedstawił ogólne, teoretyczne wskazówki posługiwania się analogią, o tyle z bezpośrednim powiązaniem z konkretnym stanem faktycznym mamy do czynienia w uzasadnieniu wyroku TK z 13.09.2011, P 33/09: „Omawiana definicja nie rozstrzyga statusu obiektów innych niż wskazane *expressis verbis* w sformułowaniu warunku wystarczającego i koniecznego. W praktyce posłużenie się definicją tego rodzaju w celu zakwalifikowania jakiegoś obiektu jako budowli – jeżeli przedmiotem rozważanej kwalifikacji nie jest obiekt wprost wymieniony pozytywnie lub negatywnie w jej treści – wymaga odwołania się do reguł wykładni funkcjonalnej, a mianowicie do analogii z ustawy (*analogia legis*). By ustalić bowiem, czy dany obiekt powinien, czy też nie powinien zostać uznany za budowlę, konieczne okazuje się wykazanie, że posiadane przez niego cechy są (*argumentum a simili*) bądź też nie są (*argumentum a contrario*) w istotnym zakresie zbliżone do cech posiadanych przez obiekty pełniące rolę wzorców, a za określoną kwalifikacją przemawia dodatkowo odpowiednia argumentacja aksjologiczna”.

Przed zastosowaniem argumentu *a simili* nie wzbraniał się NSA, gdy uznał, że „zwrot «udział w wydaniu zaskarżonej decyzji» w tym rozumieniu odnosi się poprzez zastosowanie rozumowania *a simile* do rozstrzygnięć powodujących zakończenie postępowania w sposób analogiczny jak przy wydaniu decyzji, a więc także «wydanie postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania w sprawie wydania indywidualnej interpretacji przepisów prawa podatkowego»” (wyrok NSA z 20.08.2015, I FSK 679/14). Jak z kolei zauważył NSA w wyroku z 24.10.2006, I FSK 93/06: „W demokratycznym państwie prawnym (art. 2 Konstytucji RP) podatnik nie może ponosić konsekwencji ewidentnych błędów i zaniedbań prawodawcy, w tym zwłaszcza takich, które powodują lukę w prawie naruszającą podstawowe zasady porządku konstytucyjnego. Lukę taką w wyjątkowych przypadkach wypełnić można w drodze analogii. Brak przepisu wyłączającego analogię z procesu interpretacji i stosowania materialnego prawa podatkowego sprawia bowiem, że na zasadzie wyjątku posłużyć można się tą metodą dla usunięcia ewidentnych naruszeń porządku konstytucyjnego”.

Przykład orzeczenia szczególnie gęsto inkrustowanego konstytucyjnymi wzorcami kontroli przemawiającymi za odwołaniem się do analogii stanowi wyrok NSA z 21.06.2012, II FSK 165/11, w którym stwierdzono: „Brak regulacji w zakresie kosztów postępowania kasacyjnego, jeżeli w wyniku uwzględnienia skargi kasacyjnej został uchylony wyrok sądu pierwszej instancji uwzględniający skargę, a więc sytuacji procesowej, która zaistniała w rozpoznawanej sprawie, należy ocenić jako konieczną do wypełnienia w drodze analogii lukę w prawie i pozwala na realizację zasady równości (art. 32 Konstytucji RP), zasady sprawiedliwości (art. 2 Konstytucji RP)”.

tucji RP) oraz prawa do sądu (art. 45 Konstytucji RP). Mówiąc o przysługującym prawie do sądu, nie sposób pominąć jego negatywnego aspektu, jakim jest zakaz zamykania drogi sądowej. Zakaz ten wyrażony został w art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, stanowiącym, że «Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności i praw». Nikomu nie może zostać zakazane skorzystanie z drogi sądowej w obronie naruszonych praw. Poniesienie wszystkich kosztów postępowania kasacyjnego i to niezależnie od wyniku sprawy uniemożliwia lub skutecznie zniechęca bowiem strony postępowania sądowoadministracyjnego do wnoszenia skarg kasacyjnych od wyroków wprowadzających uwzględniających ich skargi, jednakże niesatysfakcjonujących je w zakresie wyrażonej przez wojewódzki sąd administracyjny oceny prawnej i wskazań co do dalszego postępowania, które wszak wiążą w sprawie ten sąd oraz organ, którego działanie lub bezczynność było przedmiotem zaskarżenia».

Liczne konkretne przykłady posłużenia się analogią pojawiają się w orzeczeniach w sprawach cywilnych, a to z uwagi na szczególną przydatność wnioskowania z analogii w tej gałęzi prawa. W wyroku SN z 16.02.2001, IV CKN 269/00, zauważono: „Zasada swobody umów pozwala stronom zawierać umowy, które nie dają się przyporządkować jakiemukolwiek typowi ustawowemu. Do umów takich stosuje się bezpośrednio normy dotyczące umów w ogólności oraz w drodze *analogii legis* przepisy dotyczące tych umów nazwanych, do których umowy nienazwane są najbardziej zbliżone swym charakterem prawnym”. Zarazem można odnaleźć przykłady wypowiedzi sądów eksponujących różnice zachodzące między istotą postępowania cywilnego a istotą postępowania w sprawie ubezpieczeń społecznych, jak choćby w następującej uchwale: „Przeciwko analogii przemawia to, że podważa ona pewność prawa, która w stosunkach ubezpieczeń społecznych jest wartością bardzo wysokiej rangi. W literaturze wskazuje się, że szczególnie wątpliwe jest stosowanie w drodze analogii norm prawa cywilnego na niekorzyść ubezpieczonego, a szczególnie niebezpieczne jest sięganie w drodze analogii do przepisów podobnych ze względu na *ratio legis*, bowiem porównywanie «racji» przepisów prawa ubezpieczeń społecznych i prawa cywilnego jest bardzo trudne i często dowolne, gdyż zupełnie inne są racje uregulowań ubezpieczeń społecznych i inne cywilnych, w tym odszkodowawczych” (uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 15.05.2009, III CZP 140/08).

W prawie karnym argument *per analogiam* może być ostrożnie stosowany na korzyść oskarżonego (podejrzanego), np. „lukę tę można, a wręcz należy uzupełnić w drodze analogii. Ze wszech miar uzasadnione i nieodzowne jest wszak stwierdzenie, że jeśli przepis art. 63 § 2 kk nakazuje zaliczenie, na poczet orzeczonego środka karnego z art. 39 pkt 3 kk, okresu stosowanego nakazu powstrzymywania

się od prowadzenia pojazdów określonego rodzaju, to równie uzasadniony jest nakaz zaliczenia, na jego poczet, okresu rzeczywistego zatrzymania prawa jazdy lub innego dokumentu uprawniającego do prowadzenia pojazdu, zastosowanego przez prokuratora lub sąd z przyczyn wskazanych w art. 135 ust. 1 pkt 1 lit. a i pkt 2 Prawa o ruchu drogowym. Należy przy tym podkreślić, że wnioskowanie z opisywanego podobieństwa znajduje podstawę nie tylko w domniemanej woli ustawodawcy co do objęcia dyspozycją art. 63 § 2 kk instytucji zatrzymania wymienionego dokumentu, ale przede wszystkim w tym, iż zastosowanie tej analogii w pełni realizuje funkcję gwarancyjną w zakresie odpowiedzialności karnej (wymiaru środka karnego) – następuje na korzyść (w interesie) oskarżonego, a jednocześnie nie narusza ochrony praw innych osób” (uchwała SN z 25.02.2009, I KZP 33/08).

Argument z analogii bywa stosowany w licznych orzeczeniach TSUE, czemu sprzyjają brak kodyfikacji prawa UE oraz rola zasad ogólnych w tym systemie prawa. Tytułem przykładu można przytoczyć fragment wyroku TSUE z 11.12.2007, C-291/05, dotyczącego pracowników migrujących: „[P]rawo pracownika migrującego do powrotu i przebywania w państwie członkowskim, którego obywatelstwo posiada, po okresie wykonywania przez niego pracy najemnej w innym państwie członkowskim jest przyznane przez prawo wspólnotowe w zakresie, w jakim jest ono niezbędne do zagwarantowania *effet utile* prawa swobodnego przepływu [...]. W sytuacji gdy po okresie wykonywania pracy najemnej w innym państwie członkowskim pracownik powraca do państwa członkowskiego, którego obywatelstwo posiada, obywatelowi państwa trzeciego będącemu członkiem jego rodziny przysługuje na podstawie art. 10 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 1612/98, stosowanego przez analogię, prawo pobytu w państwie członkowskim, którego obywatelem jest pracownik, nawet jeżeli pracownik ten nie wykonuje w tym państwie rzeczywistej i efektywnej działalności ekonomicznej. Okoliczność, że przed pobytem w państwie członkowskim, w którym pracownik wykonywał pracę najemną, obywatelowi państwa trzeciego będącemu członkiem rodziny pracownika wspólnotowego nie przysługiwało prawo pobytu na podstawie prawa krajowego w państwie członkowskim, którego obywatelem jest pracownik, nie ma wpływu na ocenę prawa pobytu tego obywatela państwa trzeciego w tym ostatnim państwie”.

[6. CHARAKTERYSTYKA] Rozumowanie z podobieństwa, nieznające bezpośredniego oparcia w przepisach prawa, stanowi topos prawniczy o charakterze reguły. Choć może wydawać się, że możliwość występowania różnych stopni podobieństwa sugeruje funkcjonowanie tego toposu jako zasady, wniosek taki nie może być zaakceptowany. W każdej sytuacji, w której dochodzi do posłużenia się rozumowaniem z podobieństwa, przed interpretatorem pojawia się najpierw alternatywa: zasto-

sować argument z analogii albo argument *a contrario*. Konkluzja w takiej sytuacji może mieć wyłącznie charakter dychotomiczny: albo dwa obiekty są uznane za relewantnie podobne w takim stopniu, że uzasadniają przyjęcie konkluzji argumentu *a simili*, albo nie. W polskiej tradycji prawnej pojmuje się argument *a simili* jako argument inferencyjny, tzn. prowadzący do rozszerzenia zakresu stosowania obowiązującej normy, lub – w niektórych ujęciach – jako walidacyjno-inferencyjny, tzn. prowadzący do stwierdzenia obowiązywania nowej normy prawnej i następnie zastosowania jej do uprzednio nieunormowanego przypadku. Odróżnia się zatem analogię od wykładni rozszerzającej ($\rightarrow 48$), chociaż w praktyce stosowania prawa granica pomiędzy tymi typami rozumowania bywa płynna. Według części autorów fakt rozszerzania językowego znaczenia normy pozwala potraktować argument z analogii jako tożsamy interpretacji rozszerzającej (Ross 1958: 149). Uznanie jednak rozumowania z analogii za wnioskowanie interpretacyjne prowadzi do powstania błędu przesunięcia kategorialnego, który to argument zaprezentowany został szerzej w części poświęconej analizie toposu *a contrario* ($\rightarrow 50$).

Ogólna struktura prawniczego toposu *per analogiam legis* może być przedstawiona następująco (szerzej zob. Araszkiewicz 2021: 123n).

Przesłanka podobieństwa. Stan faktyczny *F* jest podobny do stanu faktycznego *G*, objętego hipotezą normy *N* obowiązującej w systemie prawa *S*, i to podobieństwo ma charakter relewantny.

Przesłanka negatywna (brak regulacji). Stan faktyczny *F* nie jest objęty hipotezą żadnej normy prawa stanowionego obowiązującej w systemie prawa *S* i ten brak regulacji należy obiektywnie ocenić jako nieracjonalny.

Wniosek. Stanowi faktycznemu *F* należy przypisać konsekwencje prawne *K*, określone przez normę *N*.

Powyższa rekonstrukcja ma charakter przykładowy, a w literaturze prezentowanych jest wiele poglądów dotyczących np. tego, jakie obiekty winny być porównywane pomiędzy sobą pod względem podobieństwa oraz jakie ewentualnie dodatkowe przesłanki winny być wysłowione w strukturze argumentu opartego na analogii (Malinowski 2017: 28–32; por. rozbudowany schemat argumentu z analogii w Araszkiewicz 2011a: 103). Różnice między poszczególnymi propozycjami wynikają głównie z odmiennych sposobów pojmowania normy prawnej, wykładni prawa czy systemu prawa. Mimo to zasadne jest twierdzenie, że niezależnie od różnorodności teoretycznych konceptualizacji analogii argumenty oparte na podobieństwie są stosowane w judykaturze w dość jednolity sposób (Grzybowski 1985: 164).

Uniwersalny charakter rozumowania z podobieństwa sprawia, że omawiany topos może występować zarówno w kontekście odkrycia, pełniąc funkcję heurystyczną, jak również w kontekście uzasadnienia decyzji, spełniając funkcję argumentacyjną lub retoryczną (Damele 2014: 243). Warto dostrzec, że powszechność stosowania rozumowania z podobieństwa sprawia, że obie te role mogą w przypadku analogii zlać się w jedną, sprawiając, że analogia wpływać będzie bezpośrednio na kształt całego paradygmatu badawczego danej dziedziny (por. Bartha 2010; Jankowski 2016). Także jednoznaczne przypisanie argumentowi z podobieństwa charakteru pozytywnego bądź negatywnego nie jest możliwe. W zależności od sytuacji może on posłużyć do poszerzenia lub ograniczenia sfery praw bądź obowiązków (por. Iley: 314).

[7. KRYTYKA] Na przestrzeni ostatnich dwóch i pół tysiąca lat rozumowanie z analogii poddane zostało wszechstronnej analizie. Nie próbując nawet zarysować wszystkich możliwych wątków krytyki, skoncentrujemy się na jednym, najbardziej uniwersalnym zarówno dla powszechnego rozumowania z podobieństwa, jak i dla prawniczej implementacji tegoż rozumowania. W literaturze zwraca się uwagę, że z prawnego punktu widzenia wnioskowanie z podobieństwa napotyka dwa podstawowe problemy. Pierwszy z nich to opracowanie ścisłego kryterium, które pozwoliłoby stwierdzić, że dwa obiekty (np. dwie sprawy) są do siebie podobne i że owe podobieństwa mają charakter relewantny, a drugi – ustalenie, że podobieństwa są w danym przypadku bardziej istotne niż różnice pomiędzy tymi obiektami.

Istotę problemu związanego z relewantnością czynników branych pod uwagę podczas rozstrzygania podobieństwa między obiektami można wyrazić pytaniem: jak stwierdzić, czy cechy uwzględnione w twierdzeniu, że dwa obiekty są do siebie podobne, są istotne z punktu widzenia zarówno tożsamości samych obiektów, jak i konstruowanej relacji podobieństwa? Najwyraźniej problem ten uwidacznia się podczas prób sformalizowania rozumowania przez analogię w taki sposób, by rozumowaniem tym były w stanie posłużyć się programy komputerowe. W ich przypadku trudno odwoływać się do mglistego pojęcia intuicyjnego podobieństwa (por. Saracevic 2007), stanowiącego zapewne podstawową metodę oceny relacji między dwiema sprawami. Weźmy za przykład klasyczny już (powstały w latach 80. XX w.) program HYPO służący do wykonywania opartego na sprawach rozumowania w zakresie prawa dotyczącego tajemnic handlowych (Ashley 1990; 1991). Jednym z zaskakujących rozwiązań zastosowanych w tym programie było ściśle zdefiniowanie tego, czym jest relewantność. Kevin Ashley wprost posłużył się 13 czynnikami (bardzo specyficznymi dla gałęzi prawa tajemnicy handlowej), mającymi pozwolić na ocenę, czy dane sprawy są do siebie podobne. Wśród nich

zawarł wiele takich, które wydają się całkowicie intuicyjne (np.: czy podczas negocjacji handlowych ujawniono tajemnicę handlową stronie? jak wiele środków ostrożności zastosowano?). Problem oceny stopnia podobieństwa między sprawami jest nadal przedmiotem dyskusji i coraz bardziej wyrafinowanych analiz (zob. Opijnen, Santos 2017; Walton 2010 i 2013).

Drugi spośród wskazanych problemów dotyczy ustalenia, czy w danej sytuacji za bardziej istotne trzeba uznać podobieństwa, czy różnice między badanymi obiektami. Jedno z możliwych rozwiązań tej trudności stanowi odwołanie się do stopnia realizacji lub naruszenia wartości w związku z podjęciem każdej z rozważanych decyzji (Brożek 2007: 147; por. Araszkiewicz 2011b). Dodać należy, że elementy koncepcji precyzowanych aktualnie w formalnym nurcie teorii rozumowań prawniczych były już obecne w klasycznych pracach wywodzących się z pierwszej połowy XX w., a nawet z XIX w.; np. Eugeniusz Waśkowski definiował analogię jako „rociągnięcie normy, ustalonej dla jednego wypadku [...] na inny, przez ustawę nieprzewidziany, lecz jednorodząjowy, wobec tożsamości racji” (Waśkowski 1936: 163 oraz cyt. tam literatura – 168n). „Racjami” wskazanymi w cytowanym fragmencie są cechy przypadków, od których zależy stosowanie normy, przypominające czynniki, jakimi posługują się aktualne modele formalne rozumowań prawniczych. Waśkowski dostrzega, że jakkolwiek da się zrekonstruować schemat wnioskovania *per analogiam* tak, żeby był w zasadzie niezawodny, to jego przesłanki pozostają sporne. A szczególnie trudno wskazać ogólne kryteria umożliwiające dokonanie wyboru między stosowaniem *argumentum a simili* z jednej strony oraz *argumentum a contrario* z drugiej (Waśkowski 1936: 170). Trafne jest zatem spostrzeżenie, że zarówno przekonanie o zasadności stosowania argumentu z analogii w prawniczym dyskursie praktycznym, ogólny pogląd na jego strukturę, jak i katalog problemów identyfikowanych w związku z oceną podobieństw przypadków stanowią trwałe elementy kultury prawnej.

Innymi przykładowymi problemami związanymi ze stosowaniem argumentów z analogii w prawie, które z konieczności należy w tym miejscu jedynie zasygnalizować, są: 1) problem warunków dopuszczalności stosowania analogii oraz interpretacji warunków jej dopuszczalności – w szczególności notoryjnie sporny charakter ma dyskusja dotycząca tzw. luk w systemie prawa; 2) problem skutków stosowania analogii, zwłaszcza kwestia prawotwórczego charakteru analogii, istotna w odniesieniu do ustrojowej problematyki podziału władz, dyskutowana również w kontekście koncepcji rozwijania prawa przez sądy (niem. *Rechtsfortbildung*, zob. Czarny 2019: 83n oraz cyt. tam literatura); 3) problem identyfikacji źródeł racjonalnej akceptowalności wniosków argumentów opartych na analogii (w literaturze prezentowany jest w tym zakresie pełen wachlarz poglądów, od

odmawiających analogii jakiegokolwiek znaczenia w uzasadnianiu aż po uznające wnioski z prawidłowo skonstruowanych argumentów z podobieństwa za prawie niekwestionowalne; Suchoń 2008: 63); 4) niuanse związane ze stosowaniem analogii w różnych gałęziach prawa, a w ich ramach – w odniesieniu do poszczególnych typów norm oraz 5) zagadnienie odróżnienia analogii od metod wykładni *sensu stricto*, a w szczególności od reguł stosowanych w toku dokonywania wykładni rozszerzającej.

Tytułem ilustracji ostatniego z wymienionych problemów warto przytoczyć pogląd wyrażony w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z 5.10.1974, III CZP 71/73, według którego art. 31 § 2 ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz. U. z 1965 r. Nr 46, poz. 290), stanowiący, że „gdy strony są obywatelami tego samego państwa i mają w nim miejsce zamieszkania, właściwe jest prawo tego państwa”, odnosi się od też do osób prawnych. Pogląd ten SN określił jako „wykładnię rozszerzającą”. Można jednak mieć wątpliwości, czy SN trafnie zakwalifikował zastosowany przez siebie argument, gdyż przekonujące jest stanowisko, zgodnie z którym rozumowanie sądu opierało się raczej na analogii. Przyjęcie poglądu, że SN dokonał wykładni rozszerzającej prowadzi do problematycznego wniosku, że da się dokonać interpretacji terminu „miejsce zamieszkania” (osoby fizycznej) w ten sposób, aby obejmowało ono także „siedzibę” (osoby prawnej). Z drugiej strony uznanie, że SN zastosował wnioskowanie *per analogiam legis*, prowadzi do wątpliwości dotyczących jego dopuszczalności, ponieważ zdarzenia z udziałem osób prawnych kwalifikują się wprost jako przypadki określone w § 1 przytoczonego przepisu, wyrażającego *lex generalis*: „Zobowiązanie nie wynikające z czynności prawnej podlega prawu państwa, w którym nastąpiło zdarzenie będące źródłem zobowiązania”. Decyzja SN została zaakceptowana przez naukę prawa pomimo wątpliwości co do kwalifikacji zastosowanego argumentu (Pazdan 2015: 738). Skłaniając się do poglądu, że rozumowanie dokonane przez SN miało charakter wnioskowania *per analogiam (intra legem)*, trzeba ponownie podkreślić doniosłość nie tylko formalnej, lecz także aksjologicznej spójności w stosowaniu argumentu z podobieństwa.

[8. REKOMENDACJA/WSKAZÓWKI] „Analogia jest najlepszą wskazówką we wszystkich dociekaniach filozoficznych; wszystkie odkrycia, których nie dokonano przez przypadek, zostały dokonane z jej pomocą” (Priestley 1769). Rozumowanie z analogii tak głęboko wrosło we współczesną kulturę prawną, że właściwie nie można wyobrazić sobie, jak prawnicy mogliby funkcjonować bez niej. Ale kontrowersje towarzyszące analogii sprawiają, że podanie ścisłego zestawu warunków określającego, kiedy i jak topos ten stosować, jest niewykonalne.

Na pewno należy odróżnić analogię jako fundamentalny schemat rozumowania, obecny w zasadzie w każdej operacji myślowej związanej z wykładnią lub stosowaniem prawa, od specyficznych argumentów prawniczych opartych na pojęciu podobieństwa, takich jak toposy *per analogiam legis* oraz *per analogiam iuris*. W przypadku dwóch ostatnich toposów warunki ich stosowania są ustalane przede wszystkim w działalności orzeczniczej sądów. Ocena możliwości zastosowania analogii *ad casu* jest spójna z naturą tego argumentu, opartego na identyfikacji cech wprawdzie generalnych, ale przynależnych konkretnemu, rozważanemu przypadkowi. W toku rozwoju linii orzeczniczych warunki stosowania analogii do danych kategorii przypadków podlegają stopniowej generalizacji.

Najlepszą uniwersalną wskazówką podczas stosowania analogii w heurystyce prawniczej pozostaje odpowiednio wykształcona i cechująca się wysoką dozą krytycyzmu intuicja. Jak bowiem inaczej dostrzec podobieństwa między tak różnymi obiektami, jak łódź parowa i karczma, budka telefoniczna i biuro, mieszkanie przyjaciela i taksówka? Istotną rolę przy dokonywaniu takich operacji odgrywa umiejętność abstrakcji i generalizacji, a także dokonywania asocjacji (Weinreb 2005: 123).

Nie oznacza to, że nie można odnaleźć jakichkolwiek wskazówek, które pomogłyby sprawić, że analogia będzie przekonującym i dobrze uzasadnionym argumentem w danej sprawie. Wydaje się jednak, że można ustalić co najmniej kilka wytycznych pojawiających się w większości opracowań. Wśród nich odnajdziemy kryteria o charakterze ilościowym, np.: im więcej podobieństw, tym silniejsza analogia; im więcej różnic, tym słabsza analogia. Da się też przywołać kilka wskazówek o charakterze jakościowym: analogie dotyczące struktury obiektu (a nie jego powierzchownych cech) są bardziej uzasadnione; im większy zakres naszej niewiedzy na temat obiektów, między którymi chcemy stwierdzić podobieństwo, tym słabsza analogia (zob. Bartha 2010: 19). Zastosowanie się do nich może sprawić, że organ stosujący prawo nie będzie w stanie odmówić zasadności przywoływanej analogii.

Ponownego podkreślenia wymaga doniosłość zarówno formalnych aspektów argumentów *per analogiam* (koherencja formalna wyrażająca się w konsekwencji w podejmowaniu wobec obiektów o pewnych cechach takich samych decyzji), jak i ich aspektów materialnych, związanych z ustalaniem stopnia istotności pewnych cech porównywanych obiektów (dla podejmowania decyzji w tym zakresie istotna jest idea spójności aksjologicznej (→56), w szczególności realizacja celów prawa (→35–36, 69) oraz ochrona wartości, przede wszystkim wartości konstytucyjnych (→54), oraz zasad prawa w ogólności (→13).

Odrębny katalog wskazówek należy sformułować w odniesieniu do ogólnej kwestii dopuszczalności stosowania argumentów *a simili* w odniesieniu do

pewnych typów spraw lub w odniesieniu do gałęzi prawa. I tak w państwie prawa wykluczone jest stosowanie analogii na niekorzyść sprawcy w prawie karnym lub na niekorzyść podatnika. Nie wolno stosować analogii w celu rozszerzenia zakresu kompetencji organu władzy publicznej lub w celu usunięcia takiej luki w prawie, która z uwagi na zasadę podziału władz wymaga interwencji ustawodawcy bądź organu władzy wykonawczej. Bardziej zniuansowany charakter mają rekomendacje dotyczące stosowania analogii w odniesieniu do przepisów mających charakter wyjątków od ogólniejszych reguł. Wskazuje się, że przynajmniej w obszarze prawa cywilnego nie jest to wykluczone (Radwański, Zieliński 2007: 436). Jako ogólną wskazówkę dotyczącą stosowania *analogiae legis* oraz *analogiae iuris* powinno się przyjąć charakter regulacji, w której kontekście rozważa się skorzystanie z tych argumentów: z większą ostrożnością trzeba stosować te argumenty w odniesieniu do regulacji zamkniętych i kompletnych, a swobodniej w obszarze regulacji otwartych i tym samym niezupełnych. Klasyczny dział prawa cywilnego szeroko dopuszczający stosowanie analogii to prawo zobowiązań umownych; często stosuje się również argumenty tego rodzaju w obszarze prawa rzeczowego, ale nie w celu rozszerzenia katalogu praw rzeczowych, ponieważ ten został wyczerpująco określony przez ustawodawcę. Ustalenie w danej sytuacji, czy pewien przepis lub grupa przepisów daje podstawę do zrekonstruowania normy mającej charakter wyczerpujący, może być skomplikowanym zadaniem. Na poziomie językowego sformułowania przepisu racji przeciwko stosowaniu argumentów opartych na podobieństwie, natomiast wspierających stosowanie argumentu *a contrario*, dostarcza posłużenie się przez ustawodawcę takimi wyrażeniami, jak „tylko” lub „jedynie” (Zoll 1946: 61).

[9. ARGUMENTY POWIĄZANE] Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi (→13); Argument z odwołania się do wartości pozaprawnych (→14); Nakaz określoności przepisów prawa (→23); Argument z *ratio legis* (→35); Argument teleologiczny (celowościowy) (→36); Zakaz wykładni rozszerzającej/zwężającej (→48); Argument *a contrario* (→50); Argument *ab exemplo* (→52); Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją (→54); Argument ze spójności (→56); Zasada równości (→67); *Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio* (→69); Zakaz wykładni prowadzącej do luk (→70).

[LITERATURA] M. Araszkiewicz (2011a), Analogy, Similarity and Factors, w: T. van Engers (red.), ICAIL 2011: Proceedings of the 13th International Conference on Artificial Intelligence and Law, 101–105; *tenże* (2011b), Values and Factors in Legal Balancing, Jusletter IT, 29 VI 2011, [https://jusletter-it.weblaw.ch/en/issues/2011/108/article_380.html]; *tenże* (2021), Rozumowania prawnicze i schematy argumentacyjne w sądowym stosowaniu prawa, w: bieżący tom, 90–156; K.D. Ashley (1990), Modeling Legal Argument. Reasoning with Cases and Hypotheticals,

Cambridge; *tenże* (1991), Reasoning with Cases and Hypotheticals in HYPO, IJMMS 34, 753–796; *T. Barszcz* (2015), *Struktura argumentum a simili*, Lublin; *P. Bartha* (2010), *By Parallel Reasoning. The Construction and Evaluation of Analogical Arguments*, Oxford-New York; *B. Brożek* (2007), *Rationality and Discourse. Towards a Normative Model of Applying Law*, Warszawa; *D. Canale, G. Tuzet* (2009), The A Simili Argument: An Inferentialist Setting, RJ 22/4, 499–509; *P. Czarny* (2019), Prawo sędziowskie i koncepcja rozwijania prawa – założenia doktrynalne i praktyka w Niemczech, w: M. Florczak-Wątor, P. Czarny (red.), *Oddziaływanie sądu konstytucyjnego na porządek prawny Austrii, Niemiec i Polski*, Kraków, 79–103; *G. Damele* (2014), *Analogia Legis and Analogia Iuris: An Overview from a Rhetorical Perspective*, w: H. Ribeiro (red.), *Systematic Approaches to Argument by Analogy*, Cham; *S. Grzybowski* (1985), Wykładnia w zakresie prawa cywilnego, w: *tenże* (red.), *System prawa cywilnego*, t. 1: Część ogólna, Wrocław, 149–176; *K.J. Holyoak, P. Thagard* (1995), *Mental Leaps. Analogy in Creative Thought*, Cambridge; *K. Jankowski* (2016), Ewolucja pojęcia paradygmatu w *Strukturze rewolucji naukowych* Thomasa S. Kuhna, ΣΦΙΑ 16, 211–228; *W. Litewski* (2000), *Jurisprudencja rzymska*, Kraków; *A. Malinowski* (2017), Kilka uwag o formalizacji wnioskowań w trybie *analogia legis* oraz *a contrario*, AFPiFS VIII/2, 26–37; *A. Marmor* (2004), Should Like Cases Be Treated Alike?, USCPRP 04-26, [http://ssrn.com/abstract=618382]; *tenże* (2007), *Law in the Age of Pluralism*, Oxford; *J. Nowacki* (1966), *Analogia legis*, Warszawa; *M. Opijnen, C. Santos* (2017), On the Concept of Relevance in Legal Information Retrieval, AI&L 25, 65–87; *M. Pazdan* (2015), Zobowiązania pozaumowne. Stan prawny sprzed wejścia w życie rozporządzenia Rzym II, w: *tenże* (red.), *System prawa prywatnego*, t. 20b: Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa, 737–740; *Ch. Perelman* (1959), O sprawiedliwości, tłum. W. Bieńkowska, Warszawa; *J. Priestley* (1769), The History and Present State of Electricity, [https://archive.org/details/historyandprese00priegoog]; *Z. Radwański, M. Zieliński* (2007), Stosowanie i wykładnia prawa cywilnego, w: M. Safjan (red.), *System prawa prywatnego*, t. 1: Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa, 387–483; *J. Raz* (1979), *Authority of Law. Essays on Law and Morality*, Oxford; *A. Ross* (1958), *On Law and Justice*, tłum. M. Dutton, London; *T. Saracevic* (2007), Relevance: A Review of the Literature and a Framework for Thinking on the Notion in Information Science. Part II: Nature and Manifestations of Relevance, JAIST 58(13), 1915–1933; *W. Smith* (1849), *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, [https://quod.lib.umich.edu/m/moa/ACL3129.0002.001/702?rgn=full+text;view=image;q1=Labeo]; *P. Stein* (1971), The Relations Between Grammar and Law in the Early Principate: The Beginnings of Analogy, w: Atti del II Congresso Internazionale della Società Italiana di Storia del Diritto, Firenze, 757–769; *tenże* (1995), Interpretation and Legal Reasoning in Roman Law, ChKLR 70/4, 1539–1556; *W. Suchoń* (2008), *Teoretyczne problemy logiki praktycznej*, Kraków; *R.S. Summers, M. Taruffo* (1991), Interpretation and Comparative Analysis, w: ISMac, 461–510; *K. Szymanek* (2008), *Argument z podobieństwa*, Katowice; *P. Thagard* (2005), *Mind. Introduction to Cognitive Science*, wyd. 2, Cambridge; *V. Truppa i in.* (2011), Same/Different Concept Learning by Capuchin Monkeys in Matching-to-Sample Tasks, PLoS ONE 6(8), [http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0023809]; *P. Tuleja* (2016), objaśnienie do art. 2, w: KRPKomSaf1, 216–252; *M. Walasik* (2013), *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa; *D. Walton* (2010), Similarity, Precedent and Argument from Analogy, AI&L 18, 217–246; *tenże* (2013), Argument from Analogy in Legal Rhetoric, AI&L 21, 279–302; *tenże* (2014), Argumentation Schemes for Argument from Analogy, w: H.J. Ribeiro (red.), *Systematic*

Approaches to Argument by Analogy, Cham, 23–40; *E. Waśkowski* (1936), Teoria wykładni prawa cywilnego. Metodologia dogmatyki cywilistycznej w zarysie, Warszawa; *L.L. Weinreb* (2005), Legal Reason. The Use of Analogy in Legal Argument, Cambridge–New York; *B. Wojciechowski* (2012), Reguły kolizyjne i inferencyjne w interpretacji prawa administracyjnego, w: System prawa administracyjnego, t. 4: Wykładnia w prawie administracyjnym, Warszawa, 429–447; *F. Zoll* (1946), Prawo cywilne w zarysie, t. 1, z. I, Kraków.

[MA, RM, MP]

Książka jest unikatem na skalę światową. Autorzy przedstawiają dokładny opis i analizę toposów (argumentów) stosowanych w dogmatyce prawa i orzecznictwie, wzbogacając je o historię tych toposów i interesujące przykłady ich zastosowania. Dodatkową zaletę stanowi wskazanie bogatej literatury krajowej i zagranicznej. Publikacja będzie nieocenioną pomocą nie tylko dla orzecznictwa i dogmatyki prawa, lecz także dla studentów tej dziedziny – również z tego względu, że napisano ją precyzyjnym językiem, z dbałością o jasność i zrozumiałość, nawet dla tych czytelników, którzy nie mają przygotowania teoretycznoprawnego.

Prof. Tomasz Gizbert-Studnicki

<https://akademicka.pl>

